

Αγγελική Ν. Ζαχαράτου

Τα Καπετανιανά του Γ. Γρ. Σταματάκη: Οι μετασχηματισμοί του τόπου και των ιθαγενών μέσα από την ανάπτυξη πρωτότυπων κοινωνικών σχέσεων και επιδράσεων από τους «μακρινούς Άλλους»

ABSTRACT

In this paper we examine a series of stories entitled “Letter from Kapetaniana”, in the magazine *Cretan Panorama*, written by Giorgos Stamatakis. The stories are about a geographic region of Crete, the village of Kapetaniana in the Asterousia Mts, in the 1970s, where an important shift of groups and people that settled in this remote, isolated and homogeneous community obliged the locals to protect their difference, their individuality and the uniqueness of their home against an unexpected set of incidents provoked by the newcomers, that would inevitably overthrow communal life. However, the local people, with a “deeply sincere humanity and a natural solidarity” towards the distant “others”, would try to bridge the remains of their tradition and the customs and manners of the strangers, as a starting point for the future interaction of populations at the end of the last century.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: τοπική μνήμη και πολιτισμική ταυτότητα, χωροχρονικές οριοθετήσεις, ετερότητα και προσαρμογή

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο θεατρικό αναλόγιο με τίτλο: «Ανεστορούμαι και ανεστορίζω»,¹ γνώρισα τόσο τον χρονόγραφο, ερευνητή, λαογράφο και ιστοριοδίφη Γιώργη Γρηγορίου Σταματάκη,² όσο και τα «Γράμματα από τα Καπετανιανά», αναγνώσματα ελκυστικά, γραμμένα στον ρυθμό της Αστερουσιανής διαλέκτου,³ μιας ντοπιολαλιάς με «ευφωνία και μουσικό επιτονισμό».⁴ Τα κείμενα

¹ Από το ΔΗΠΕΘΕ Κρήτης παρουσιάστηκαν τρία κείμενα από τα «Γράμματα από τα Καπετανιανά» του Γ. Σταματάκη, σε θεατρική απόδοση Μαρινέλλας Βλαχάκη και Λεωνίδα Μαριδάκη (χειμώνας 2015-2016).

² Του οφείλω δημόσιες ευχαριστίες για τη διάθεση του ηλεκτρονικού αρχείου των «Γραμμάτων από τα Καπετανιανά» και του φωτογραφικού υλικού που μου εμπιστεύτηκε.

³ «Η διάλεκτος αντιστοιχεί σε μια λαϊκή, ιθαγενή και έξω από τους θεσμούς της παιδείας και των ΜΜΕ κουλτούρα, που αξίζει να εκφράσει τη δική της αλήθεια [...] Η διάλεκτος, απαλλαγμένη από τη ρυθμιστική κανονικότητα της επίσημης γλώσσας, αναδεικνύει με τον δικό της τρόπο την ομιλία έναντι του λόγου, την κουβέντα, την εξομολόγηση, την ανάμνηση, την κατάθεση, το απομνημόνευμα, κ.ά. (Περαντωνάκης 2016).

⁴ Στην περίπτωση των «Γραμμάτων» η γλώσσα, ως «ένας λαβύρινθος από δρόμους», εκτός από ιδιολεκτική εμφανίζεται αποφθεγματική, παροιμιακή, διαζευκτική, χυμώδης, με λέξεις επίτηδες ξεδιαλεγμένες, λέξεις που «διαθέτουν μια δεύτερη μνήμη που μυστηριωδώς επιβιώνει στη μέση νέων σημασιών», σύμφωνα με τον Barthes (όπως αναφέρεται στο Νούτσος 1999), με λέξεις που εκπέμπουν υπονοούμενα, «ίντριγκες», κακογλωσσίες, μα και αξιοπρέπεια, λέξεις που «παγιδεύουν και εξαπατούν τον αποδέκτη, κάνοντάς τον να αποδεχτεί με το ζόρι τα λεγόμενα

αυτά μέσα από τις συνεχείς προφάσεις, προσποιήσεις, αμφισημίες και σκοπιμότητες της ιδιότυπης πέννας του συγγραφέα, αποτυπώνουν δομές του διευρυμένου λαϊκού φαντασιακού παράγοντα και γίνονται οι φωνές ενός τόπου που δεν επιθυμεί τη λήθη. Μέσα στα «Γράμματα» ο Σταματάκης «(ανα)διηγείται» την Ιστορία της γενέθλιας γης του, με γραφή που εντυπωσιάζει τον αναγνώστη, καθώς επιστρατεύει πολλά ρητορικά τεχνάσματα, επιχειρώντας πανοραμικές και κοντινές λήψεις τόπων και εντοπίων, χωρίς να αφήσει ανεκμετάλλευτη την παραμικρή σημασιοσυντακτική ικμάδα και κάνοντας το χαρτί μάρτυρα παθών, λαθών, αδυναμιών και καμωμάτων των εκπροσώπων της.

Πώς όμως διαχειρίζεται ο συγγραφέας των «ρωμαλέων» και «σφριγηλών» αυτών ιστοριών, με τις κάθε λογής στιλιστικές προσμίξεις και αισθητηριακές-αισθητικές πολυσημίες, μνήμες τόπων, πράξεις ανθρώπων, καταστάσεις, συμπεριφορές και νοοτροπίες που ακόμα και σήμερα «επιβιώνουν»,⁵ διασφαλίζοντας έτσι τα τιμαφή από την ατομική εμπειρία, την προσωπική εμπλοκή και την «αναπόφευκτη» ωραιοποίηση; Πώς κατορθώνουν τα συγκεκριμένα αυτά αφηγήματα να οργανώσουν και να ενδυναμώσουν την τοπική μνήμη, την πολιτισμική ταυτότητα και τη «συνέχεια» ενός ιδιόμορφου γεωγραφικού χώρου και των κατοίκων του, ενδίδοντας στη γνωριμία, συνάντηση και σύγκριση με τον «Άλλο»; Πώς οι ιστορίες αυτές επιτρέπουν την έξοδο από τον εαυτό, δίδοντάς του ωστόσο ευκαιρίες επανακατοίκησης του μέσα από την πολλαπλή εμπειρία της ετερότητας και της επιθυμίας των αυτοχθόνων για επικοινωνία, πράξη που περνάει μέσα από την «ιθαγενοποίηση» των «μακρινών Άλλων» και καθορίζεται από το δίπολο της παράδοσης και της προόδου (εξέλιξης);⁶

«ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΚΑΠΕΤΑΝΙΑΝΑ»

Οι ιστορίες αυτές δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Κρητικό Πανόραμα*,⁷ δίνοντας στο αναγνωστικό κοινό την ευκαιρία να αντιμετωπίσει την παράδοση όχι ως φολκλόρ, αλλά ως έναν ζωντανό οργανισμό ενός τόπου, των Καπετανιανών, σε συγκεκριμένο χρόνο, την περίοδο 1975-1985,

---

τους, παρά το νόημα ή και την απουσία νοήματος (Φραγκουδάκη 1999, 155). Η «λέξη γίνεται κλειδί που ξεκλειδώνει διάφορες μνήμες», λέει ο Ρίτσος (όπως αναφέρεται στο Νάκας 1995, 203), στην περίπτωση όμως των «Γραμμάτων» οι λέξεις φτιάχνουν εικόνες υπερβολικές που η οικειοποίησή τους από τον αναγνώστη επιβάλλει την προσωποποίηση της ίδιας της υπερβολής (Bachelard 1957, 197).

⁵ Συμπεριφορές όπως η κουτοπονηριά, η καχυποψία, η επιφυλακτικότητα ανάμικτη με τη δεισιδαιμονία, χωρίς φυσικά να λησμονεί κάποιος «την ανυπόκριτη ανθρωπιά και αλληλεγγύη», καθώς και τη φιλοξενία που ακόμα και σήμερα «επιβιώνουν» σε τόπους με τα χαρακτηριστικά των Καπετανιανών.

⁶ Βλ. «Η Μπολντόζα»: «Χάρη σ' αυτή εμάθανε (οι Καπετανιανοί) "το τι εστί εξέλιξις"».

⁷ Το *Κρητικό Πανόραμα* εκδιδόταν ανά δίμηνο από το 2003 έως και το 2012 και ήταν το πρώτο και μοναδικό Κρητικό περιοδικό πανελληνίας κυκλοφορίας. Στην παρούσα εργασία θα αναφερθούμε ειδικότερα στα εξής: «Οι Μπλεμένες Βιόλες», τχ. 1 (Οκτώβριος-Νοέμβριος 2003), 114-123, «Τελώνια», τχ. 2 (Δεκέμβριος 2003-Ιανουάριος 2004), 136-146, «Τασίματα», τχ. 4 (Μάιος-Ιούνιος 2004), 30-40, «Η Μπολντόζα», τχ. 5 (Ιούλιος-Αύγουστος 2004), 127-135, «Καλώς τη την αρκούδα», τχ. 8 (Μάρτιος-Απρίλιος 2005), 42-53, «Η Ελυγιά», τχ. 10 (Ιούλιος-Αύγουστος 2005), 64-85, «Οι Ανεμιάρες», τχ. 11 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2005), 144-171, «Η Μαύρη Αγκάθα», τχ. 16 (Ιούλιος-Αύγουστος 2006), 138-147, «Καπετανιανές Κουβέντες», τχ. 18 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2006), 24-37, «Η Χωσά», τχ. 20 (Μάρτιος-Απρίλιος 2007), 26-41, «Ερωτεβού», τχ. 21 (Μάιος-Ιούνιος 2007), 28-45, «Η Σημαία», τχ. 24 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2007), 24-41, «30 Μικρές Ιστορίες», τχ. 30 (Νοέμβριος 2008-Ιανουάριος 2009), 24-37, «Η Κακή Χιονιά», τχ. 31 (Φεβρουάριος-Απρίλιος 2009), 64-83, «Το Κακό Μιμί τση Παχτωσάρενας», τχ. 32 (Μάιος-Ιούλιος 2009), 34-49, «Οι Υπηρέτριες», τχ. 33 (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2009), 26-39, «Η Πρεσβυτέρα Κάθριν», τχ. 35 (Δεκέμβριος 2009-Μάρτιος 2010), 26-43.

μιας κοινωνικής ομάδας, «των χωριανών», στη μεταιχμιακή εποχή της αστικοποίησης.⁸ Στα αφηγήματά του, ο Σταματάκης παρουσιάζει μικρο-γεγονότα/επεισόδια/ιστορίες της αγροτικής ζωής, απέναντι στα οποία ο ίδιος διατηρεί μια διάθεση κριτική και μια στάση ειρωνική, καθώς αυτά δεν είναι απλώς αναδρομές, αλλά χείμαρρος ελεύθερων συνειρμών και σχολίων μέσα από μια αφήγηση με παρεμβολές που τροποποιεί ολόένα τον ρυθμό της σε μία άτακτη πολλές φορές χρονική αλληλουχία.⁹ Διηγήσεις με έντονο επικοινωνιακό χαρακτήρα και ευθυμογραφική διάθεση, με αναφορές σε μείζονα ζητήματα που «συντάραξαν τα Καπετανιανά»,¹⁰ που φωτογραφίζουν μία κλειστή ολιγογράμμη κοινωνία,¹¹ χωρίς φυσικά η ίδια να το κατανοεί, καθώς «διατηρεί μια ιδιότυπη πνευματική αυτάρκεια».

Οι παραστατικές αυτές ιστορίες, ως γνήσια γλωσσικά παλίμψηστα «με χρώμα και άρωμα αστερουσιανό», διαπερνούν το σκοτάδι και τα «πρεπά» μιας αλλοτινής εποχής του συγκεκριμένου μικρόκοσμου, με την ισχυρή ανθρωπογεωγραφία, τους μύθους, τις τελετουργίες, τις τοπικά πολλές φορές βίαιες πολιτικοκοινωνικές οριοθετήσεις και συγκρούσεις, ενώ μέσα από ό,τι επενδύεται στις αναφορές αυτές ως βίωμα, μνήμη, έννοια ή μεταφορά, επιτρέπουν να αποκαλυφθεί στον αναγνώστη-επισκέπτη –κι αυτός ως άλλος ένας ξένος– η βαθύτατη κοινότητα της ανθρώπινης συνθήκης.

Ο ΧΩΡΟΣ

Ι. Ο ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

«Η διατύπωση της έννοιας του αγροτικού χώρου, σύμφωνα με την Κλαμπατσέα,¹² ως αυτόν στον οποίο οι έντονες γεωμορφολογικές και κατ' επέκταση και παραγωγικές διαφορές επιβάλλουν κατά τόπους ιδιαίτερες μορφές οργάνωσης της ζωής, ενώ διαμορφώνουν και διαφορετικές αξίες και νοοτροπίες, χρήζει εμπλουτισμού και αναθεώρησης». Στην Ελλάδα, ως αγροτικός χώρος προσδιορίζεται αυτός των οικισμών¹³ με πληθυσμό μικρότερο των 2.000 κατοίκων.¹⁴ Το εσωτερικό περιβάλλον της κοινότητας ενισχύει τους δεσμούς, τη σύσφιξη των σχέσεων, την ενδυνάμωση της ταυτότητας, ενώ το εξωτερικό αναπτύσσει τις ανταλλαγές και

⁸ Όπως λέει χαρακτηριστικά ο Σταματάκης «αφού η πόλη δεν πήγαινε στο χωριό, κατέβηκε το χωριό στην πόλη».

⁹ Σε αυτές τις ιστορίες «εμπλέκεται» ο ίδιος ο συγγραφέας, καθώς αποτελεί το κεντρικό πρόσωπο αφήγησης, αν και με ηλικιακή απόσταση από πρόσωπα των οποίων η δράση και τα έργα τοποθετούνται σε ένα απώτερο ή λιγότερο απόμακρο παρελθόν. Κυρίως «εμπλέκει» τον αναγνώστη με τρόπο παιγνιώδη, τον σαγηνεύει πρώτα και ύστερα τον σπρώχνει να αντιστοιχίσει με «σύγχρονες» καταστάσεις, να κάνει αναφορές, να προβεί σε συσχετίσεις δικών του προσωπικών αναμνήσεων και βιωμάτων άλλων αντίστοιχων κοινωνιών του ελλαδικού χώρου.

¹⁰ Βλ. «Η Μπολντόζα» και «Η Μαύρη Αγκάθα».

¹¹ Βλ. «Καπετανιανές Κουβέντες»: «Ο μεσκήνης ο έμπορος εκατάλαβε πως είμαστε αγράμματες και ό,τι τρυπημένες λεκάνες είχε μας τσι ξεφόρτωσε. Ήθελα και να κάτεχα πώς το κατάλαβε, που εγώ σε κάθε κουβέντα που του 'λεγα ήβανα και μπρος το "λουπόν" και το "μάλλον"».

¹² Αναρτημένο στο: grsa.prd.uth.gr/conf2013/101_klabatsea_ersagr13.pdf.

¹³ Ο Στέργιος Σπανάκης (1991, 360) στο «Μητρών των οικισμών» αναφέρει ότι τα Καπετανιανιά βρίσκονται στις νότιες πλαγιές του Κόφιντα, σε υψόμετρο 750 μέτρων, με κατοίκους 189 (1981), ενώ ο Σταματάκης στο «Η Κακή Χιονιά» γράφει χαρακτηριστικά: «Τα Καπετανιανά εκτός από ωραίο είναι και ψηλό χωριό. Τα επίσημα χαρτιά γράφουνε πως έχει 749 μέτρα ύψος. Ψώμματα! Εμείς δεν το πιστεύουμε. Πρώτο, γιατί δεν επετύχαμε κανένα να μετρά, που και χωστά να το 'κανε πάλι θα τον επαίρνανε χαμπάρι –δεν μας εξεφεύγουνε εύκολα τέτοια πράματα– και δεύτερο, γιατί δεν μας αρέσει το 749. Δεν είναι αυτό ύψος!».

¹⁴ Π.Δ. 24.4.85, ΦΕΚ185/03.05.85.

την επικοινωνία. Ωστόσο από τη μελέτη των «Γραμμάτων» προκύπτει ότι στη δεκαετία του '70 η συνεπακόλουθη τουριστική και οικονομική ανάπτυξη δεν ήταν μέσα στις προτεραιότητες των χωριανών, αλλά ούτε και η ανάδυση ή η κυριαρχία της «υπαίθρου» ως χωρικού προσδιορισμού για μια σειρά δραστηριοτήτων, ιδεών, αξιών, συμβόλων και νοημάτων.¹⁵ Ωστόσο η συγκεκριμένη κοινότητα των Αστερουσίων παράγει, καλύπτει τις ανάγκες της με μια ορισμένη μέτρηση και αντίληψη των βασικών παραμέτρων του χώρου και του χρόνου: «Το βοσκάκι στο γράμμα που ήγραψε στη μάνα του, οντέν ήτονε στρατιώτης, ήγραψε απόξω τη διεύθυνση: Προς τη μάνα μου. Καπετανιανά Μονοφατσίου. Ηράκλειο Κρήτης. Α δε τη βρείτε στο σπίτι, θα είναι στο σόχωρο ή στο χοίρο».¹⁶

Στα «Γράμματα» τον χώρο τον μετρά ο άνθρωπος ή το έχνος που σημαδεύει μονοπάτια και γεφύρια. Χώρος με τις μεγάλες και μικρές χιονιές, «με κρούσταλλα, γλυστραχιά, ογρασές, μαργωσά, και μαύρη κακομοιριά»¹⁷ και με ανθρώπους που «άμα 'κούσει κιανείς σημερινούς γέρους ή και μεσοκαιρίτες να κουβεδιάζουνε, θα βγάλει το συμπέρασμα πως τα παλιότερα χρόνια οι ανθρώποι ήτονε τοςονά καλοί και τίμιοι που μόνο με τσ' αγίους μπορούσαν να σταθούνε [...]. Ύστερα γροικάς τσ' ίδιους ανθρώπους να σου λένε ιστορίες που δεν ταιριάζουνε καθόλου με το παραπάνω συμπέρασμα [...].¹⁸ Ο αγροτικός χώρος είναι οικισμένος με τις διάφορες περιοχές του και την ανάδειξη της σημασίας του για τη διατήρηση των φυσικών οικοσυστημάτων και των αγροοικοσυστημάτων, αλλά έχει και περιοχές, στην περίπτωση των Καπετανιανών, όπως τα «Λεράκια» όπου «ζώνε» ομαδικά τελώνια, αυτό της Κυλιστριάς, το άλλο του Κακού Ποταμού ή του Μοναστηριού, το Μισσιριώτικο Τάγμα, κ.ά. Ο χώρος αυτός έχει προϊόντα και έχνη όπως το αλάτσι, τον ξινόχοντρο,¹⁹ τα γαρδούμια, τους χοχλιούς, τους αθοτύρους, τις ελιές, τα ωζά, τα απαλαγά, τα έγκαλα, τα σείρα, τους χοίρους, τους γαιδάρους και τους κάτες!».

Ωστόσο ο αγροτικός χώρος χρειάζεται εξανθρωπισμό μέσα από μια σειρά διαδικασιών για τη μετατροπή του σε τόπο.²⁰ Η κυριότητα του τόπου δημιουργεί τη συνείδηση της βαθιάς σχέσης, της ταύτισης με τον τόπο, που διαμορφώνει ταυτότητα των κατοίκων της αλλά και μέτρο σύγκρισης, κρίσης, των «Άλλων».²¹ Εντός του αγροτικού χώρου εντάσσεται και ο αρχαιολογικός, «τραφούλια και βύρσαλα δείχνουνε πως όλες τσ' εποχές υπήρξαν ανθρώποι

¹⁵ Βλ. «Οι Μπλεμένες Βιόλες»: «Τα Καπετανιανά ήτονε ένα μεγάλο χωριό με πολλά σπίτια και ακόμα πια πολλούς ανθρώπους, μα μιας κοπανιάς τως ίδιωξε και δίνανε των αμαθιό τως και τα πολλά σπίτια επομείνανε όφκερα. Από το 1975 μέχρι το 1980 εξεκενωθήκανε ετόσεσας σπιθιές που το χωριό εφάντασε. Εγύριζες ολόκληρες γειτονιές και δε σου πάντιχνε αρθούνι. Όσοι επομείνανε στο χωριό, άλλος λίγο κι άλλος πολύ, είχανε όλοι το κατημέρι τως [...]».

¹⁶ Βλ. «30 Μικρές Ιστορίες».

¹⁷ Βλ. «Η Κακή Χιονιά».

¹⁸ Βλ. «Ερωντεβού».

¹⁹ Η μεγάλη παραγωγή και κατανάλωση, όμως, που γίνεται στα Καπετανιανά δημιούργησε ολόκληρη λαογραφία – τον πολιτισμό του ξινόχοντρο.

²⁰ Ο τόπος ενεργοποιεί μια διαδικασία χωρικών μετασχηματισμών και κοινωνικών μεταλλαγών.

²¹ Βλ. «Οι Ανεμιάρηδες»: «Οι Καπετανιανοί βέβαια δεν τα είχανε καθόλου σε υπόληψη (τους λοής-λοής ανεμιάρηδες). Όμως δεν επέρνα μέρα που να μη φέρουνε την αθιβολή τως, κι επειδή τσι θεωρούσανε αξιολύπητους τσι σπλαχνίζουntonε και τως εμπαινανε τω αποθαμένω τα ρούχα, τα κρεββατοστρώσσα, αφού πρώτα τα θυμιάζουνε, για να τα βρει η ψυχή εκείονά που τα 'χανε στον άλλο κόσμο [...]. Κι οντέ τως επηγάινανε πράμα τως το λέγανε καθαρά πως είναι νοικοκύρηδες για να το βάλουνε καλά στο μυαλό τως».

που γυρέψανε επαδέ το ριζικό τως», αλλά και πηγές ενέργειας, όπως τα ξύλα και το νερό, καθώς και εκτάσεις καλλιέργειας και νομής, τα «μεριδοχάρτια».

II. ΤΟ ΧΩΡΙΟ / Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

«Η απελπισμένη» ελληνικότητα αντιστέκεται όχι μόνο στο αυθεντικό, αλλά και σε μία σταδιακή πολιτισμική αλλοτρίωση «ένα λουλούδι που τα καταφέρνει μες στην πέτρα. Η Ελλάδα δηλαδή [...]» (Δαμιανός 2001). Η παρακμή για τους Καπετανιανούς περιορίζεται στη δημογραφική, ενώ ο χρόνος δεν αποτελεί απειλή που επικάθεται στις ζωές των χωριανών επιφέροντας αλλαγές σε στάσεις ζωής, αλλά εκλαμβάνεται ως πρόκληση στην παρακμή, αντανακλώντας το ακατάβλητο φρόνημα των ανθρώπων της βαθιάς Ελλάδας. Και αυτό το γνώρισμα δεν είναι τυπολογικό, αλλά «απλούστατα φυσικό. Και δεν μπορεί να μην υπάρχει», βρίσκεται στο κέντρο της έννοιας *ταυτότητα* μιας ομόγλωσσης, ομοιογενούς κοινότητας και περιλαμβάνει τόσο την εμπειρία του παρόντος όσο και τη μνήμη-παράδοση του παρελθόντος. Εξάλλου σε αυτή την ορεσίβια κοινότητα λέει ο Σταματάκης: «Ό,τι κι αν εγινούντο στον κόσμο, από το χωριό μας ξεκίνα και στο χωριό μας ετελείωνε. Δεν υπήρχε άλλος τόπος, γιατί δεν τον εκατέχανε».²²

Οι χωριανοί ζουν και δρουν στο «περιθώριο», ακόμα ακόμα δεν έχουν ούτε σπίτι,²³ ενώ κρατούν απέναντι στην εξουσία στάση «αντιμιλιταριστική».²⁴ Κανένας αυτόκλητος δεν μπορεί να ορίζει τη ζωή, τα όνειρα και τον σκοπό ύπαρξης της κλειστής αυτής κοινότητας, αλλά ούτε και τον πολιτισμό της που δεν κάμπτεται εύκολα, αν και έχει αρχίσει να εισβάλλει η κουλτούρα του «Άρλεκιν», η «μπολντόζα», ο «τουρίστης» και το «Καπετανιανό λεωφορείο». Ωστόσο, το χωριό εξακολουθεί να το εξανθρωπίζει και να το εξαγιάζει ο μόχθος (οι καλλιέργειες), η παρουσία νερού,²⁵ η παρουσία αγίου (ων), όπως ο Αη-Γιώργης, ο Αη-Γιάννης, ο Αη-Νικόλας, το προσκυνητάρι, τ' ασκηταριά και ο Κουδουμάς. Το σηματοδοτεί η μνήμη τοπωνυμίων και τοποθεσιών,²⁶ το ελέγχει η όραση και το ενώνει η καμπάνα.²⁷

Ο ΧΡΟΝΟΣ

Ένα από τα στοιχεία αισθητικού προβληματισμού για τον μελετητή των «Γραμμάτων» είναι ο χρόνος που φεύγει ή έφυγε με «πολέμους, ξεσηκωμούς, φασαρίες, σεισμούς, λοιμούς, λιμούς και καταποντισμούς». Ο χρόνος εξαναγκάζει τους Καπετανιανούς να κερδίσουν μία «μπολντό-

²² Βλ. «Η Χωσά».

²³ Βλ. «Η Σημαία»: «Το πιο άχρηστο πράμα ήτανε το σπίτι [...] ετσά ανέ γλίτωνε το κάψιμο στην μια επανάσταση, στην άλλη το κάνανε άθος και καπνό».

²⁴ Βλ. «Η Χωσά»: «Μετά το 1912 τως ήδωκε ο άνεμος και δεν εθέλανε να πάνε ούτε στον πόλεμο οντέν εγινούντο επιστράτευση, ούτε στο στρατό, οντέν ήτανε η ώρα τως. Και δεν το κάνανε ετουτονά, επειδή δεν ήτανε παληκάρια και αντρειωμένοι [...] Αλλά επειδή εμείς λέμε ό,τι θέμε, θα πούμε πως ήτανε αντιμιλιταριστές να ξεγνοιάσουμε».

²⁵ Βλ. «Η Ελυγιά».

²⁶ «Σκαλιά», «Ρίζα του Γιακουμογιώργη», «Παλιοπήγαδο», «Πατέρα», «Γαϊδορόσπηλι ή το σπηλιάρι της βασίλισσας», «ο Λογαρότοπος», «οι Σποριές» και τω «Λινάρω», «το Σελί», «η Πόντα», «ο Περιστεριάς», «ο Σκοινιάς», «ο Κάστελος», «το μούτσουνο τ' Ατζικρομουριού», «τ' Αλωνάκια», «η Καναβιά», «του Πέτρου ο Πόδας», «το Ροδάνι», «το Σκίσμα».

²⁷ Βλ. «Η Πρεσβυτέρα Κάθριν»: «“Εγώ χτυπώ την καμπάνα κι όποιος θέλει ας έρθει” λέει το καλοπάταγο κοπέλι, ο Χρυσοβαλάντης, το Ηρακλειωτάκι».

ζα»,²⁸ ο χρόνος διαρρηγνύει την αγροτική ζωή αναδεικνύοντας νέες ανάγκες, προοπτικές και πραγματικότητες: «Την ίδια εποχή στσι πολιτείες, οι ανθρώποι που πιάσανε τα πόστα τω Τούρκω, εγενίκανε νοικοκύρηδες, εγύρισε και η μόδα και θέλανε όλοι μια δούλα».²⁹

Τον χρόνο, που υπερακοντίζει τη γλώσσα, ο Σταματάκης τον αφήνει (ηθελημένα) ασαφή: «Τη χρονιά που κλέψανε τη γουρούνα το Κακοκατινιού»,³⁰ ή «Εμείς που διαβάζουμε πολλά χαρθιά γνωρίζουμε ότι έχουνε περάσει από τον τόπο ετούτο λογής-λογής έχνη και μιαρά. Ακόμα και ιπποπόταμοι και ελέφαντες μπογιώ-μπογιώ εζήσανε άλλες εποχές και σήμερα βρίχνουντε πετρωμένα τ' απομεινάρια τους».³¹ Εκτός από τα μικρά καθημερινά πράγματα και καταστάσεις, που περιγράφει ο Σταματάκης, ο ιστορικός χρόνος είναι αυτός που έχει επιφέρει αλλαγές στον τρόπο ζωής και στον ρόλο της συγκεκριμένης κοινότητας. Ωστόσο, το ίδιο το συμβολικά βαρυφορτωμένο παρελθόν γίνεται απλώς πιο ακατανόητο για τις νεότερες γενιές, προσγειώνοντας τις ατομικές και κοινωνικές προσδοκίες των παλαιότερων.³² Όσο για τον ημερολογιακό χρόνο αυτός ρυθμίζει ασχολίες, γιορτές, σκόλες, έθιμα: «Οι δροσούλες του Αυγούστου, χιονιές του Γενάρη», ή «Ήταν αλησμόνητα, κατακοντίζ τσ' Αγιάς Μαρίνας. Τα σύκα δεν ήτονε ακόμη αφανισμένα, γιατί κι αυτά αργιούνε στο χωριό μας». Ο ίδιος κύκλος στις εποχές, μνήμη και λησμοσύνη αντάμα, οι αγραναπαύσεις, οι θεομηνίες, τα πανηγύρια, αλλά και το «μάλε-βράσε με τα ημερολόγια από το Είκοσι σάμε το Σαράντα και τον Κουδουμά».³³

ΟΙ ΧΩΡΙΑΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ «ΑΛΛΟΙ»

Από τα παραπάνω καταδεικνύεται ότι η κατασκευή της ταυτότητας των Καπετανιανών συνδέεται άρρηκτα με έναν γεωγραφικό χώρο στον οποίο «ανήκουν», αλλά και με έναν «συμβολικό», αυτόν των οικείων εικόνων, γεύσεων, ακουσμάτων και προσωπικών εμπειριών που τους «ανήκει». Η ταυτότητα όμως δεν είναι μόνο η γνώση του ποιος είμαι, αλλά κυρίως είναι η νοοτροπία που δημιουργείται από αυτή τη γνώση σε συνδυασμό φυσικά και με άλλα στοιχεία με εξέχουσα πάντα τη γλώσσα και τους συνειρμούς της, μέσα από την οποία η ανάδειξη της διαφοράς καθορίζει και τον τρόπο υποδοχής, απόρριψης ή σταδιακής ενσωμάτωσης των «Άλλων» και προσδιορίζει τα όρια της ελευθερίας των μεν (γηγενών) και της υποταγής των δε, δηλαδή των ξένων.³⁴ Αλλά δεν είναι μόνο η γλώσσα, είναι για παράδειγμα

²⁸ Βλ. «Η Μπολντόζα»: «Εν Καπετανιανούς 26ην Μαΐου 1959. Σήμερον αφίχθεν προς διάνοιξην δρόμου Αμαξωτού η μπολντόζα εν τω χωρίω ημών».

²⁹ Βλ. «Οι Υπηρέτριες».

³⁰ Βλ. «Η Κακή Χιονιά».

³¹ Βλ. «Καλώς την Αρκούδα».

³² Βλ. «Οι Υπηρέτριες»: «Απείς εφύγανε οι Τούρκοι από την Κρήτη τα πράματα ελλάξανε. Αλλιώς ελογαριάζανε τσι νοικοκύρηδες, κι άλλες απαιτήσεις εντακάρανε νά 'χουνε οι ανθρώποι. Τα ορεινά χωριά κι οι αορίτες πό 'χανε σηκωμένο όλο το βάρος του αγώνα για την απελευθέρωση και νιώθανε σάμε τοσεσάς πως ήτονε σπουδαίοι και τρανοί, επομείνανε στην εποχή τση τουρκοκρατίας. Σαν να μην ήλλαξε πράμα. Σα να μην καταλάβανε πως ελευτερωθήκανε. Κι όσο προχωρούσανε οι άλλοι, τάσονα επομείνανε οπίσω και ποξεχνιούντονε αυτοί».

³³ «Ο Κουδουμάς», καθώς ελέγανε οι αργηγοί των παλαιοημερολογητών, ήταν «το τελευταίον προπύργιον του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας».

³⁴ Βλ. «Το Κακό Μιμί»: «Ενα ξερό "ουί" ήλεγε, μα ήτονε πολλά λίγο. Πώς να βάλεις έναν άνθρωπο στη καρδιά σου

η «διαφορά» στην εμφάνιση, καθώς οι Καπετανιανοί νοιάζονται και ντρέπονται για την εμφάνισή τους και μάλιστα από κοπέλια³⁵ σε αντίθεση με τους «τουρίστη».³⁶

Μέσα από τα αφηγήματα του Σταματάκη, όπως είναι «Οι Μπλεμένες Βιόλες», «Η Μαύρη Αγκάθα», «Η Κακή Χιονιά» και «Το Κακό Μιμί», γίνεται εμφανές ότι η διαφορά των κατοίκων με τους «τουρίστη»³⁷ είναι κυρίως πολιτισμική,³⁸ ενώ σπάνια η παρουσία τους εκλαμβάνεται ως απειλή ή κίνδυνος για την ομοιογένεια και το μοίρασμα των κοινών αξιών της κοινότητας, καθώς οι πρώτοι εκλαμβάνουν το πολιτισμικό κεφάλαιο των «ξένων» ως «αποκλίνον», αλλά δεν το θεωρούν απαραίτητα «υποδεέστερο» ή «ελλειμματικό», απλώς «ακατανόητο». Ο τουρίστας εντυπωσιάζει, καθώς αυτός δεν θεωρείται ακριβώς ανθρωπίνος: «Άλλο πράμα είναι το τελώνι κι άλλο πράμα ο τουρίστης. Ο Θοδωρής πό'χει κι από τα δυο θωρώντας λέει πως δε μοιάζουμε καθόλου». Αλλού δε ο Σταματάκης διερωτάται: «Μα εκείά που είναι η Γαλλία που γροικούμε υπάρχουνε και αθρώποι ή μόνο τουρίστες;».³⁹ Με την έλευση των «τουρίστη»⁴⁰ αναδύθηκαν στα Καπετανιανά νέες μορφές κοινωνικότητας μέσα από την ανάγκη της διατήρησης όχι μόνο της δικής τους φυσιολογίας, αλλά και από το γεγονός ότι αυτοί και μόνο μπορούν και πρέπει να επιβάλλουν μια πολιτισμική προσαρμοστικότητα αυτών που έρχονται από αλλού.⁴¹ Βέβαια, το αίτημα του σεβασμού και της αναγνώρισης επιδέχεται πολλές ερμηνείες γι' αυτό και συναντούμε στην πράξη διάφορες μορφές διαχείρισης της διαφοράς, εκτός φυσικά από εκείνη που

μόνο με το "ουί" του. Να λέει βέβαια το "ουί", μα να λέει και κατιτίς ακόμα. Ό,τι νά 'ναι, μόνο να βρίχνουνε αφορμή οι χωριανοί να τσ' απηλογούνται, κι αυτή να κάνει πως δε τσι πιστεύει και να πετά ένα "Κοντώ και Θε μου!"».

³⁵ Βλ. «Η Υπόκληση»: «Ένα από τα πράματα που εντρέποντονε, ήτονε να πέφτουνε τα σκουλιά τως στο κούτελο. Γι' αυτό μεπερδένανε τα μαλλιά τως με τέλια γη βρούλα για να τα κάμουνε να πάρουνε κλίση ίσα πάνω».

³⁶ Βλ. «Οι Μπλεμένες Βιόλες»: «Τους βάλανε οι Καπετανιανοί τσι καρδιά τως. Ετσά που τσι θωρούσανε κοκαλιάρηδες, ασουλούπτωτους, ανύπλητους, με του Ιωάννη τα αρώματα να κρέμονται απάνω τως, ενιώθανε κι οι ίδιοι καλύτερα που τσι ξεμίστεψε ο Θεός και δεν εποδώκανε κι αυτοί ετσά. Ετσοσεσάς εβγήκανε και οι καινούργιες κατάρες που γροικούνται μέχρι σήμερα: "Να τα δεις τα κοπέλια σου τουρίστες και να μην τα γνωρίζεις"».

³⁷ Βλ. «Οι Μπλεμένες Βιόλες»: «Την πρώτη βραδιά ο "τουρίστης" εκουλουριάστηκε σα το κουλούκι σ' ένα γωνιό στην αυλή τσ' εκκλησίας. Οι χωριανοί τον ελυπηθήκανε και του δείξανε ένα από τ' αδειανά σπίθια και τού 'πανε να πάει εκείά να θέσει. Φαίνεται ότι το κατάλαβε, γιατί επήγε ντελόγω. Άλλος χωριανός τού πήγε πατανία, άλλος μαζελάρι, άλλος στρώμα. Αν εστένανε ετότεσας πενήντα τσικάλια στο χωριό, πενήντα πιάτα φαί τού πήγανε, κι απ' ό,τι φαίνεται τού 'ρεξε γιατί όχι μόνο δεν εξανάφυγε, μονό ίκαμε κολαί και ειδοποίησε κι άλλους τουρίστες και σε κάμποσες μέρες δεν επόμεινε ούτε ένα από τα αδειανά σπίθια που να μην έχει μέσα δύο και τρεις από δαύτους [...].

³⁸ Βλ. «Η Μαύρη Αγκάθα»: «Οι τουρίστες που είχανε τα τσαντήρια τως στο Κουτσουνάρι ήτονε ζωγράφοι και μάλιστα σπουδαίοι [...]. Μια από τσι ζωγραφίες τως –να μεγάλη– την εκάμανε δώρο τσ' Αग्रιμογιάννεννας επειδή τως εκουβάλλιε κηπικά. Όντε τση την εδώκανε, την εξάνοιξε από πάνω σάμε κάτω, απομπρός και από πίσω και ύστερα τσι ρώτηξε: –"Και ήντα να την εκάμω εδά;". Οι τουρίστες τσ' εξηγήσανε πως ήπρεπε να την κρεμάσει στο τοίχο. Όμως αυτή ήτονε φουντούλα και τέθοιες μουτζαλιές δεν ήθελε στσι τοίχους τση. Γι' αυτό ήπιασε αμοναχή τση και ήκαμε καμπόσες επιδιορθώσεις. Είχε ένα κουτί μπλάβη λαδομπογιά για να βάψει τα πόδια του τραπεζιού και το ρολόι τση ΔΕΗΣ και θαλα τση περισσέψει. Ήβαλε κάτω τη ζωγραφιά, ήπιασε το βουρτσάκι και την ήκαμε ολιόμπλαβη. Ντελόγο εσκάμπασε γιατί χωστήκανε ό,τι χάλια είχε. Ύστερα την εκρέμασε στον τοίχο σ' ένα σημείο που δεν ήπιανε ο σοβάς ήμπας παντίξει τσι καβρομαμόνες».

³⁹ Βλ. «Καπετανιανές Κουβέντες».

⁴⁰ Οι χίτις βρήκαν καταφύγιο στα Καπετανιανά μετά τη βίαιη εκδίωξή τους από τα Μάταλα το 1970.

⁴¹ Βλ. «Οι Μπλεμένες Βιόλες»: «Σήμερα, πάλι ο τόπος εγέμισε ανεμαζωξάρηδες, Αλβανούς, Βουλγάρους, Κούρδους, Ρουμάνους Πακιστανούς. Απ' όλα τα μιλέθια. Οι Καπετανιανοί τούς λένε και αυτούς τουρίστες αλλά παρά το προηγούμενο πού 'χουνε δεν εκαταφέρανε να τσι ζεσταθούνε. Συχνά λένε: –"Οι καινούριοι τουρίστες είναι σα και μας. Καθαροί, χαριλίδες, καλικωμένοι, ανερραμένοι και κάνουνε για όλες τσι δουλειές. Μα πια καλοί ήτονε οι 'δικοί' μας οι τουρίστες και ας μην εκάνανε για πράμα" [...].

κινείται στη λογική του ελλείμματος και δεν τη σέβεται, αλλά θέλει να την εξαλείψει. Ωστόσο, η διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στους ξένους και στους Καπετανιανούς περιορίζεται⁴² ή κινείται στη λογική της «υιοθέτησης» ακόμα και κάποιων συνηθειών των «Άλλων».⁴³

Επιπρόσθετα, η ανάμειξη με τους «Άλλους» ενισχύει την εθνοτική-εθνική ταυτότητα των κατοίκων, αλλά και την ακλόνητη πίστη σε έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, την υπερηφάνεια και την υψηλή αυτοεκτίμησή τους. Και αυτά τα τιμαλφή τα κρατούν μπροστά σε λοής-λοής περασάρηδες, ντόπιους και ξένους, όπως: τον «ξενομπασάρη πειραχτούρη παπά», τον «Αθηναίο», τον «καμπίτη», τον «Χουδετσανό», τον «Χανιώτη δάσκαλο τον Κακοφαγάκη», τον «βουδιστή», την «Καλλιτσούνα από τον Πλάτανο», τη «Μαύρη Αγκάθα», τη «Ζαν Μαρί-Μπεατρίς», την «κοντή Ουγγαρέζα», αλλά και τους «ανεμαζωξάρηδες», «ασκητές/βλυχαδόρους», «γυρολόγους», «προσκυνητές», «παχτωσάρηδες», «άσκημους κυκλιστές», «εγδυμνούς», «χρυσοθήρες», «υπροσκόπους», «χωροφυλάκους», κ.ά.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ «ΑΛΛΩΝ»

Μέσα στα αφηγήματα του Σταματάκη εξαιρετικά σημαντικές κατηγορίες «Άλλων» είναι αυτές του παπά, του δασκάλου, των τελωνείων, των Αγίων (και της Παναγίας) και των Τούρκων. Μέσα από τη σύντομη αναφορά που ακολουθεί ο Σταματάκης εστιάζει όχι μόνο στο πέρασμά τους από το χωριό, αλλά κυρίως στο «στέριωμα» σε αυτό.

I. ΟΙ ΠΑΠΑΔΕΣ

«Εκτός από το παπά Αποστόλη, και τον παπά Αριστείδη, από τσι παπάδες που περάσανε από την ενορία μας, τέσσερις ακόμη ήτονε χωριανοί [...]. Αυτοί ήτονε που και οι μόνοι που στεριώσανε κάμποσα χρόνια. Όλοι οι άλλοι παπάδες ήτονε ξενοχωριανοί και περασάρηδες [...]»⁴⁴ Και ο συγγραφέας το επεξηγεί: «Ξεκινά από το γεγονός της αναζήτησης ιερέως που ήταν ένα μόνιμο πρόβλημα τα χρόνια εκείνα, καθώς το χωριό βρισκόταν σε απόλυτη παρακμή και όπως δεν το ήθελαν οι ίδιοι οι κάτοικοί του, ίδιο δεν το ήθελαν ούτε οι εφημέριοι που έστελνε η μητρόπολη. Έτσι όλοι οι ιερείς που έρχονταν στο χωριό είχαν κάποιο πρόβλημα εξαιτίας του οποίου τοποθετούνταν δυσμενώς σ' αυτό. Κάποιοι το εκλάμβαναν ως εξορία, η δε μητρόπολη ως τελευταίο στάδιο πριν την καθαίρεσή τους. Τα Καπετανιανά ήταν για αυτούς μια τελευταία ευκαιρία. Εντούτοις ουδείς στέριωσε».

II. ΟΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ

Σε απόγνωση βρίσκεται ο δάσκαλος του χωριού, ο κ. «Κακοφαγάκης ο Χανιώτης», για το ότι οι χωριανοί δεν υψώνουνε σημαίες στα σπίτια τους και εξομολογείται τον πόνο του στους

⁴² Βλ. «Το Κακό Μιμί»: «Οι χωριανοί που αγαπούσανε πολύ τσ' άλλους τουρίστες, τη Ζαν Μαρί δε την εχωνεύανε καθόλου. Τα πρεπά όμως τα κάνανε».

⁴³ Βλ. «Οι Μπλεμένες Βιόλες»: «Παρόλο που απάνω τως δεν ήτονε περιποιημένοι (οι "τουρίστη"), επροσέχανε πολύ τσ' αυλές τω σπιθιώ που κονεύγανε και τσι είχανε όλες φυτεμένες με ασυνήθιστα φυτά, πρωτοφανίστηκα στα Καπετανιανά. Τα φυτά αυτά δεν εκάνανε βιόλες αλλά είχανε όμορφη πρασινάδα και φαίνεται πως τα σήκωνε ο τόπος και γίνονταν όμορφα σα τα δεντρολάκια. Όλες οι Καπετανιανές επήρανε σπόρο και φυτέψανε στο' αυλές τως».

⁴⁴ Βλ. «Η Πρεσβυτέρα Κάθριν».

χωροφυλάκους που πήγανε «ντρέτα στο σκολειό».⁴⁵ Ωστόσο αν και ο Κακοφαγάκης ως «ακάτεχος και ξενομπάτης» δεν τους έκαμε κουμάντο, η στερεοτυπική ανάγνωση της ιστορίας του τόπου και των θεμάτων που επιχειρεί ο Σταματάκης θέτει και πάλι ερωτηματικά ως προς το ποιοι είναι αυτοί και ποιοι οι «Άλλοι». Οι συγχωριανοί του έρχονται σε επαφή με τον κόσμο μέσα από μια σειρά αντιθετικών υποκειμενικών θέσεων που ωστόσο αποδίδονται στο σύνολο, αν και κάθε μία από αυτές τις θέσεις/ καταστάσεις/ γεγονότα θα πρέπει να εκτιμηθούν με τους δικούς τους όρους και φυσικά με τους απαραίτητους συμβιβασμούς που επιβάλλει η κάθε μία περίπτωση ξεχωριστά.

III. ΤΑ ΤΕΛΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ «ΕΞΩΓΗΙΝΟΙ»

Το θαυμαστό υπερφυσικό μεταλλάσσεται μέσα στις ιστορίες του Σταματάκη σε φρικιαστικό, ανατριχιαστικά αφύσικο και δαιμονικό.⁴⁶ Η συναναστροφή των Καπετανιανών με τα τελώνια, τα μικρά αυτά πλασματάκια που μπερδεύονται στα πόδια τους, γίνεται ομαλά⁴⁷ παρά τις απόψεις των ξένων που δεν μετατοπίζουν και πολύ τα πράγματα για τους χωριανούς του.⁴⁸

IV. ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΚΑΙ Η ΠΑΝΑΓΙΑ

Με τους Αγίους η σχέση των Καπετανιανών είναι στενή, οικεία και ανταποδοτική, αν και όχι πάντα. Για παράδειγμα δεν κατανοούν ποιος είναι ο κοζαλής άγιος που πρέπει την 21η Απριλίου να του «ετεντώσουν» σημαία,⁴⁹ ενώ στην Παναγία η αδυναμία τους είναι ολοφάνερη.⁵⁰ Υπάρχει βέβαια και η εξαίρεση, καθώς και οι Άγιοι φοβέρα χρειάζονται.⁵¹

V. ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

Τέλος, οι Τούρκοι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο δεν φεύγουν από τον νου του Σταματάκη και των συγχωριανών του, καθώς «Δεν ήπρεπε να τσι ποβγάλομε κι εκειουσάς τσι Τούρκους γιατί

⁴⁵ Βλ. «Η Σημαία»: «Έξεβαρέθηκα να τως το λέω”, εφώνιαζα, μα δεν με φρουκούνται. Και ήντα μπορώ να κάμω, ο ξένος, επαδέ που με πέταξε η μούρα μου!».

⁴⁶ Ο συγγραφέας αφηγείται γκροτέσκ ιστορίες και θρύλους με τελώνια, όπως είναι οι «καταχανάδες», οι «κακανθρώποι», ο «βραχνάς» και η «βραχνού», ο «παρακαθιστή» (ο άνθρωπος που κρυφακούει), οι «ανεραϊδες» (άσκημες γριές που στάσουνε οι μύξες από τη μύτη), το «Μισιριώτικο Τάμα», τα «αγιάκια» (υπερεωνόβιοι ασκητές), οι «πειρασμοί», ένα «τελώνι» που αναζητά το τελευταίο κοπέλι που δεν έχει συντροφιά «από τότεσας που το χωριό επήρε την κάτω βόλτα», αλλά και ένα «εγγλεζόπουλο» που «λέσκωσε σ’ ένα φαραγκούλι κοντά στου “Χαρκιά τον Πόρο”» και «μόλις εσκοτείνιασε το χαμένο εφώνιαξε “χελφ” και “χελφ” και άλλες τέτοιες ανοσθιές».

⁴⁷ Τα τελώνια, επεξηγεί ο Σταματάκης, είναι «κοπέλια που ποθάνανε αβάφτιστα και ημερεύουν με δυο λόγια βάφτισης», ενώ μέσα από τις ιστορίες φαίνεται ότι οι συγχωριανοί του δεν συμμερίζονται την «κυρία από την πρωτεύουσα» και τους «παλιολλαδίτες» που ξεστομίζανε κάτι λόγια για «καθυστερημένους χωρικούς», για «εσωγήινες υποχθόνιες δυνάμεις», για «τα παραμύθια της άγνωστης εκκλησίας», για τον «Χριστιανισμό, που διαποτίζει τη ζωή μας και αλλοιώνει την αλήθεια».

⁴⁸ Βλ. «Τα Τελώνια (2)»: «Εδά τελευταία, τα τελώνια τα λέμε εξωγήινους, αλλά επιμένομε πως είναι αβάφτιστοι εξωγήινοι. Γι’ αυτό κι όπου μας επαντήξουνε, τσι βαφτίζομε πάλι Μανώληδες και Μαρίες».

⁴⁹ Βλ. «Η Σημαία»: «Εγώ τη δικιά μου (σημαία) θα την ετεντώσω του Αγίου Μοδέστου. Αυτή ‘ναι πραγματική εορτή! Μπορώ να ξεχάσω το βούι μου που ήπρεσε στην κολύμπα κι αν ήλειπε η χάρη του θα ήταν εδά πνιμένο».

⁵⁰ Βλ. «Η Ελυγιά»: «Η Παναγία που δεν θέλει ξωμονάρηδες στην Ελυγιά γιατί αυτή είναι δικιά τση και θέλει να πομείνει εκεί, μόνη αυτή κάτοικος και κουμανταδόρος».

⁵¹ Βλ. «Τασίματα»: «Τον Αη-Γιάννη που τιμάται σε ένα έρημο μοναστήρι νοτίως των Καπετανιανών τονε τιμωρούνε με το κρέμασμα τσ’ εικόνας του ανάποδα. Οι υπόλοιποι χωριανοί που θα δούνε ετσά τοποθετημένη την εικόνα δεν την εντρετώνουνε γιατί καταλαβαίνουνε πως κάτιτς δεν έχει καμωμένο γιαυτό καλά να πάθει».

επήρανε και το μπάχτι μαζί τως. Κι απόεις μ' αυτούς, είχαμε τη παρηγοριά πως όντεν εθέλαμε τσι μακελεύαμε». ⁵²

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ο Σταματάκης με τα «Γράμματα από τα Καπετανιανά» παραδίδει την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά μιας ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας που ζει και κινείται σε ένα πολύμορφο οικοσύστημα. Ο συγγραφέας ως «συμμετέχων παρατηρητής» στοχεύει στον προσδιορισμό της ταυτότητας (οικονομικής, κοινωνικής, αισθητικής) των γηγενών, τη συντηρεί, αλλά και ανανεώνει τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της. Επίσης είναι αυτός που κινητοποιείται και κοινοποιεί, επιλέγει τι να διασώσει, παρουσιάζει το «παλιό» ωσάν να φέρνει κάτι νέο με μια δημιουργική εμμονή να φτιάξει όχι μόνο αναγνώστες, αλλά και συμμάχους που λειτουργούν στο εφεξής ως διασώστες και καταγραφείς μιας εποχής και περιοχής, φέρνοντάς την στο κέντρο μελέτης. Ωστόσο, η μυθοπλαστική αυτή παράθεση ανοίγει έναν διάλογο με τους Καπετανιανούς μέσα από μια επιλεκτική και μάλιστα στερεοτυπική ανάγνωση της ιστορίας του τόπου και των θεμάτων, θέτοντας ερωτηματικά ως προς ποιοι είναι αυτοί και ποιοι οι «Άλλοι», στα οποία εν συντομία προσπαθήσαμε να απαντήσουμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Gaston Bachelard (1957), *La poétique de l'espace*, Paris, Quadrige / PUF, 140-167.

Αλέξης Δαμιανός (2001), «Συνέντευξη στον Σ. Κακίση», *Τα Νέα*, 7.4.2001.

Ρένα Κλαμπατσέα, *Όψεις του σχεδιασμού του αγροτικού χώρου στην Ελλάδα*, Αναρτημένο στο: grsa.prd.uth.gr/conf2013/101_klabatsea_ersagr13.pdf.

Ερατοσθένης Καψωμένος (2007), «Οι τοπικοί πολιτισμοί στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Το πρόβλημα της επιβίωσής τους», Ευάγγελος Αυδίκος (επιμ.), *Κρήτη: Λαϊκός Πολιτισμός Τοπικότητες: αντιστάσεις, μεταβολές και συνθέσεις*, Αθήνα, Ταξιδευτής, 23-31.

Θανάσης Νάκας (1995), «Οι επικοινωνιακές λειτουργίες της γλώσσας», *Πρακτικά Συνεδρίου για τη γλώσσα, Μια πολυεπιστημονική θεώρηση της γλώσσας*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών, 193-232.

Παναγιώτης Νούτσος (1999), *Η ιδεολογία των λεξικών*, Αναρτημένο στο: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=107137>.

Γιώργος Ν. Περωντάκης, *Γιατί η πεζογραφία μιλάει ... διαλεκτικά;*, Αναρτημένο στο: <https://www.bookpress.gr>.

Π.Δ. 24.4.85, ΦΕΚ185/03.05.85.

Στέργιος Γ. Σπανάκης (1991), *Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, Ηράκλειο, Γραφικές Τέχνες Γ. Δετοράκης, 360-361.

Άννα Φραγκουδάκη (1999), *Γλώσσα και Ιδεολογία*, Αθήνα, Οδυσσέας, 154-181.

⁵² Βλ. «Η Χωσά»: «Πάνω από 70 χρόνια έχει να φανεί Τούρκος στο χωριός μας [...]. Καλά περνούσαμε σαμ' εδά, που ήτονε οι Τούρκοι λουπασμένοι. Εδά θα βρούνε αφορμή να μας εξανακουβαληθούνε και θα χάσομε τέθιοιο σειρά που τον έχομε».